

JÁMIYETLIK HÁM EKONOMIKALÍQ ILIMLER

Ekonomika

TURIZM MAMLAKATDA IQTISODIY-IJTIMOY ALOQALARNI RIVOJLANTIRISH OMILI

Sh.B.Sharipova – doktorant

Samarqand davlat universiteti

Tavanch soʻzlar: turizm, milliy iqtisodiyot, ijtimoiv-iqtisodiy rivojlanish, turizmning taʼsiri, bevosita taʼsir, bilvosita taʼsir.

Ключевые слова: туризм, национальная экономика, социально-экономическое развитие, влияние туризма, прямое воздействие, косвенное воздействие.

Key words: tourism, national economy, socio-economic development, the impact of tourism, direct impact, indirect impact.

KIRISH. Soʻnggi yillarda Prezident Shavkat Mirziyoyevning topshiriq va koʻrsatmalariga muvofiq, yagona tashqi siyosiy va tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirishda TIVning Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi bilan oʻzaro aloqalari kuchaytirildi. Ikkala vazirlikning birgalikdagi harakatlarini muvofiqlashtirish uchun tegishli tuzilmalar tashkil qilindi. Investitsiya va texnologiyalarni jalb etish, mahalliy eksportni kengaytirish, tashqi bozorlarda milliy kompaniyalar brendini ilgari surish, yurtimiz iqtisodiyotining raqobatbardoshligini mustahkamlash, turizmni rivojlantirish iqtisodiy diplomatiyaning eng asosiy vazifasidir. Bugungi kunda ushbu yoʻnalish ish faoliyatimizning ajralmas qismiga aylangan. Mahsulot va xizmatlar eksportini diversifikatsiyalash, respublikaga investitsiyalar va ilgʻor texnologiyalarni jalb qilish, sayyohlar oqimini oshirish maqsadida vazirlik va Oʻzbekistonning xorijdagi diplomatik vakolatxonalari ish uslubi va tizimiga yangi yondashuvlar joriy qilinmoqda. Oʻzbekiston rahbari tashabbusi asosida soʻnggi uch yilda mintaqaning barcha mamlakatlari bilan oliv darajadagi tashriflar almashinuvi amalga oshirildi. Mintaqa davlatlari yetakchilari oʻrtasidagi sivosiy muloqot oʻzaro ishonchga asoslangan muntazamlik va doimivlik kasb etdi. Bunday muloqotlar davomida Markaziy Osiyo davlatlarini qiziqtiradigan xavfsizlik, iqtisodiyot, investitsiya, turizm, madaniyat, sogʻliqni saqlash va ekologiya sohalarida mintaqaviv va xalqaro ahamiyatga molik muhim qoʻshma qarorlar qabul qilinmoqda.

Oʻzbekiston Prezidentining 2018-2020-yillarda Hindistonga tashkil qilingan davlat va amaliy tashriflari, ularning vakunlari boʻyicha imzolangan 20 ta shartnoma, shubhasiz, salmoqli ahamiyatga ega boʻldi. Bugun vana 20 ga yaqin huiat imzolash uchun tavvorlanmoqda. Hindistonning oʻsib borayotgan iqtisodiy va texnologik salohiyatini inobatga olgan holda, mazkur davlat bilan sogʻliqni saqlash, farmatsevtika, taʼlim, turizm, qurilish sohalarida, shuningdek, mintaqaning transport-logistika imkoniyatlarini rivojlantirishda hamkorlikni chuqurlashtirish istiqbollari mavjud. TIV tizimida Iqtisodiy diplomatiya departamenti tashkil etilib, u bevosita mamlakatning tashqi iqtisodiy manfaatlarini ilgari surish, xorijiy investitsiyalar va moliyaviy-texnik koʻmakni jalb etish, turizm sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish bilan shugʻullanadi.

Turizm iqtisodiyotning eng istiqbolli va tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Global muammolar ham, terroristik tahdidlar ham turizm uchun toʻsiq boʻla olmaydi. Chunki u allaqachon inson hayotining ajralmas qismiga aylanib boʻlgan. Butunjahon turizm tashkilotining maʼlumotlariga koʻra, 2019-yilda dunyo boʻylab xalqaro turistik tashriflar soni 1 milyard 460 millionni tashkil etgan boʻlsa, xalqaro turizmdan olingan daromadlar 1 trilion 481 milyard AQSh dollaridan oshib ketdi. Ushbu sohasida band boʻlganlar 330 million kishiga yetdi. 2009 va 2019 yillar oraligʻida xalqaro turizmdan keladigan daromad 54%ga oʻsdi. Bu esa, jahon yalpi milliy mahsulotidagi oʻsishdan (44%) koʻp demakdir [6].

Koʻplab davlatlar, ular qatorida Oʻzbekiston ham turizm sohasini milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida tan olingan. Chunki turizm YaIMning oʻsishiga, valyuta tushumlari va investitsiyalar

hajmining ortishiga, sanoat, savdo va ijtimoiy infratuzulma rivojlanishiga yordam beradi. Bugungi dunyoda turizm iqtisodiyotning sohasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR.

Turizm sohasining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga taʼsiri boʻyicha koʻplab olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borishgan. Masalan, A.M.Gudratli turizmning mamlakat iqtisodiyotiga taʼsirini ijobiy baholab, turizm sohasi milliy daromadni koʻpaytirish; yangi ish oʻrinlarini yaratish; turistik xizmatlarni ishlab chiqarish bilan bogʻliq boʻlgan barcha tarmoqlarni rivojlantirish; turistik markazlarda ijtimoiy va ishlab chiqarish infratuzulmasini rivojlantirish; xalq hunarmandchiligi va madaniyat markazlari faoliyatini faollashtirish; aholi turmush darajasi oshishini taʼminlash; valyuta tushumlarini koʻpaytirishga yordam berishini taʼkidlaydi [1]. A.V.Strelnikov esa, ushbu tarmoqda bitta yangi ish oʻrnini yaratish sanoat tarmogʻiga nisbatan 20 barobar arzonroqqa tushishini aniqlagan [2].

Yu.V. Bogdanovning fikricha, 30 ta turist bevosita bitta yoki bilvosita ikkita yangi ish oʻrnini yaratadi [3]. Tadqiqotchi Z.M. Muxammedovanning taʼkidlashicha, Oʻzbekistonda turizmdan keladigan daromadlarni yalpi ichki mahsulotdagi ulushi loqaol 5 foizga yetkazilsa, bu tarmoqda band boʻlgan aholi soni 2433 kishini tashkil etadi. Aholi jon boshiga YalM hajmi esa 392,1 ming soʻmga oshadi [4].

P.Vukadinovich turizmning nafaqat ijobiy, balki salbiy ijtimoiy-iqtisodiy samaralari ham borligini taʼkidlab, turizmning quyidagi salbiy taʼsirlarini ajratib koʻrsatadi: turizmga iqtisodiy bogʻliqlik; mahalliy aholi uchun kundalik tovar va xizmatlarning qimmatlashishi; turizm bozorida transmilliy kompaniyalarning ustunligi; ishga oid sikllarning sezuvchanligi va ishga oid munosabatlarning oʻzgarishi; milliy anʼanalar va qadriyatlarga putr yetishi va boshqalar [5].

Ushbu tadqiqotda turizm sohasining mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga taʼsiri miqdoriy asoslash maqsadida Butunjahon turizm tashkiloti (UNWTO) hamda Butunjahon sayohat va turizm kengashi (WTTC) tomonidan olib borilgan tadqiqot natijalari va Jahon banki hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) statistik hisobotlari maʼlumotlaridan foydalanildi.

NATIJALAR. 2019-yil yakuniga koʻra turizm sohasi yoqilgʻi va kimyo sanoatidan soʻng dunyoning uchinchi eng yirik eksport tarmogʻiga aylandi. Ushbu sohadagi eksport hajmi 1,7 trillion AQSh dollariga yetdi. Turizmga toʻgʻri keladigan kunlik eksport hajmi 5 mlrd. AQSh dollarini tashkil etdi [6]. Butunjahon sayohat va turizm kengashi maʼlumotlariga koʻra turizmning jahon YalMdagi ulushi 10,3%ni, yillik oʻsish surʼati 3,5%ni tashkil etdi. Ushbu sohadagi oʻsish surʼati ketma-ket toʻqqiz yildan buyon jahon YalM oʻsish surʼatidan yuqori boʻlmoqda [7].

Turizm yangi ish oʻrinlarini yaratish boʻyicha ham dunyo iqtisodiyotining muhim lokomotivi boʻlib turibdi. Dunyo boʻyicha oxirgi besh yilda yaratilgan yangi ish oʻrinlarining toʻrtidan bir qismi ham aynan turizm sohasiga tegishli. Bu yangi texnologiyalarning jalb qilinishi bilan personalning qisqarishiga olib kelmaydigan iqtisodiyotning kam sonli tarmoqlaridan biridir.

Bizning fikrimizcha, turizm sohasi COVID-19dan keyingi davrda ham yangi ish oʻrinlarini yaratish orqali

hamda tashrif buyuruvchilarning turistik manzillarga qaytishi hisobiga jahon iqtisodiyotini tiklashda hal qiluvchi soha bo'lib maydonga chiqadi.

Butunjahon turizm va sayohatlar kengashi ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2019-yilda turizmning YaIMdagi ulushi 3,4%ni, yillik o'sish sur'ati esa 12,3%ni tashkil etdi. Turizm sohasida band bo'lganlar soni 601,7 ming kishiga teng bo'lib, ular umumiy bandlarning 4,6%ni tashkil etdi. Turizm xizmatlari eksportining mamlakat umumiy eksportidagi ulushi 21,1%ga teng bo'ldi.

Butunjahon turizm va sayohatlar kengashi metodologiyasiga ko'ra, turizm mamlakat iqtisodiyotiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi, shuningdek, milliy iqtisodiyot tarkibidagi to'laqonli tarmoq sifatida ham gavdalanadi.

Turistik safarlar turistlar tomonidan muayyan tovar va xizmatlarga talabni taqozo qiladi hamda ushbu tovar va xizmatlarning ko'proq ishlab chiqarilishiga olib keladi. Natijada, mamlakat YaIM hajmi ortadi. Shuningdek, turizm soha rivojlanish bo'yicha unga yaqin bo'lgan tarmoqlardan ham ko'proq qo'shilgan qiymatni yaratadi.

MUHOKAMA. Mamlakat xalqaro turizm bozori jarayonlarida ishtiroki orqali valyuta kirib kelishini ta'minlaydi hamda to'lov balans holatining yaxshilanishiga olib keladi. Daromadlarning xalqaro turizm tomonidan generatsiyasi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga kiritiladigan investitsiyalarga ham ta'sir ko'rsatadi. Bu esa, multiplikativ samara orqali iqtisodiy o'sish va rivojlanishga olib keladi. Shunday qilib, ishlab chiqarishni rivojlantirishdan tashqari, mamlakat infratuzilmasi va transport, aloqa liniyalari, savdo aloqalari va boshqalarni takomillashtiradi, bu esa oxir-oqibat iqtisodiy tizimni qayta tuzilishiga olib keladi. Bundan tashqari, turizm turistik manzillarda turistlarning turli tovar va xizmatlarga talabi

sababli turizm bozoriga bilvosita xizmat ko'rsatuvchi sohalardagi ishlab chiqarishni to'g'ridan-to'g'ri rag'batlantiradi hamda yangi tarmoq va faoliyat shakllarini yaratish orqali mamlakatning iqtisodiy tarkibini diversifikatsiyalaydi. Turizm sohasida va uni bilvosita qo'llab-quvvatlovchi sohalarda yangi ish o'rinlari vujudga keladi va ular mamlakatdagi ishsizlik darajasini kamaytiradi. Turizm bozor aloqalarini rivojlantiradi va turizmga aloqador turli mahalliy korxonalar o'rtasida, shuningdek, iqtisodiyotning boshqa sohalarida faoliyat yuritayotgan firmalar o'rtasida hamkorlikni o'rnatadi. Ko'pincha bunday hamkorlik iqtisodiy klasterlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

Turistik faoliyatdan olinadigan soliqlar turli darajadagi byudjetlarga tushadi va bu turizmning iqtisodiyotga ko'p darajali ta'siridan dalolat beradi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, turizm mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababdan mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasini yanada oshirish maqsadida turizm salohiyatidan foydalanishning kompleks, o'zaro bog'langan mexanizmlarini shakllantirish talab etiladi.

Yuqorida fikrlarni inobatga olgan holda quyidagi takliflarni berishni lozim topdik:

Davlat turizm sohasini iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab olgan holda uning rivojlanishi va barqaror amal qilishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratishi lozim.

O'zbekistonning turizm uchun jozibador mamlakat sifatida qiyofasini shakllantirishga hamda xalqaro darajada milliy turmahsulotlarni targ'ib qilishga yanada kuchliroq e'tibor qaratilishi kerak.

COVID-19 pandemiyasi sharoitida milliy turistik korxonalar har tomonlama qo'llab-quvvatlanishi lozim.

Adabiyotlar

1. Гудратли А.М. Влияние туризма на национальную экономику. //Современная наука: актуальные вопросы, достижения и инновации. 2020. – С. 50-53.
2. Стрельников А.В. Организационно-экономический механизм обеспечения конкурентоспособности образовательных услуг вузов, занимающихся подготовкой кадров для сервиса и туризма. //М.: ГБОУ ВПО «Тверской государственный университет. 2012. –С. 3.
3. Богданов Ю.В. Развитие индустрии туризма как фактор социально-экономического роста региона: дис. – СПб.: Балт. междунар. ин-т туризма. 2004. -С. 4.
4. Мухаммедова З.М. Туризмни инновацион ривожлантиришда инвестицион ресурслар иқтисодий самарадорлигини ошириш. PhD илмий даражасини олиш учун диссертацияси. –Самарқанд: 2020. 13-б.
5. Vukadinović P., Damjanović A., Jovanović Z. Position of tourism in global economy and its impact on GDP, employment and investments //Vojno delo. – 2017. T. 69. №. 4. -С. 263-278.
6. International Tourism Highlights 2020 Edition.
7. Global Economic Impact & Trends 2020.

REZYUME. Maqolada turizmning xalqaro hamda mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri va uni baholashning dolzarb muammolari ko'rib chiqilgan, turizmning mamlakat iqtisodiyotiga bevosita va bilvosita ta'siri o'rganilgan. Turizm YaIMning o'sishiga, valyuta tushumlari va investitsiyalar hajmining ortishiga, sanoat, savdo va ijtimoiy infratuzulma rivojlanishiga yordam beradi. Bugungi dunyoda turizm iqtisodiyotning sohasi sifatida muhim ahamiyatga ega ekanligi borasida so'z yuritilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается влияние туризма на международное и социально-экономическое развитие страны и актуальные проблемы его оценки, прямое и косвенное влияние туризма на экономику страны. Туризм способствует росту ВВП, валютных поступлений и инвестиций, развитию промышленности, торговли и социальной инфраструктуры. В современном мире говорят о важности туризма как отрасли экономики.

SUMMARY. The article discusses the impact of tourism on international and socio-economic development of the country and the current problems of its assessment, the direct and indirect impact of tourism on the country's economy. Tourism contributes to GDP growth, foreign exchange earnings and investment, and the development of industry, trade and social infrastructure. In today's world, there is talk of the importance of tourism as a sector of the economy.